

ОЛЕНА ДЕНИСОВА,

*аспірантка Інституту соціології НАН
України*

Рівень економічної обізнаності старшокласників середніх шкіл

Abstract

The paper analyzes empirical data relative to the economic competency among the senior pupils of secondary school and aimed at determining the level of economic knowledge. Moreover, subjective and objective factors contributing to the adequate knowledge acquisition are characterized.

Від того, як формуються економічні знання у сьогоднішніх школярів, залежить їхнє подальше становлення як суб'єктів професійно-трудової діяльності за умов ринкових відносин та розвитку підприємництва. Адже кінцевою метою економічного навчання є підготовка молоді до відповідальної участі у суспільно-економічному житті країни, тому дослідження рівня економічних знань сьогоднішніх старшокласників є вельми актуальним.

Вихідним поняттям у нашому дослідженні є поняття економічної свідомості, структура якої поряд із мотиваційними складовими та установками на діловий успіх містить економічні знання. Цей останній, когнітивний елемент структури економічної свідомості, а також шляхи та засоби його формування і будуть розглянуті у даній статті.

Дослідження охоплювало учнів 9–11-х класів міських та сільських загальноосвітніх шкіл чотирьох областей України — Вінницької, Дніпропетровської, Київської та Полтавської. В опитуванні, проведеному навесні 2006

року за трьохрівневою районованою гніздовою вибіркою з добором типових об'єктів, вивчалися економічні уявлення 1053 старшокласників — учнів шкіл обласних центрів та міста Києва, міст обласного підпорядкування, районних центрів та селищ міського типу, а також сіл¹.

Для перевірки рівня економічної обізнаності старшокласникам було запропоновано відповісти на п'ять запитань-тестів, що містили визначення певних економічних понять.

У запитаннях-тестах про зміст понять “рентабельність підприємства”, “дивіденд” і “дохід підприємства” були закладені правильні визначення, а формулювання понять “державний бюджет” і “собівартість продукції” були навмисно неправильними. З отриманих відповідей видно, що для більшості старшокласників “дохід підприємства” виявився зрозумілим економічним терміном (77,4% слухних відповідей) і, відповідно, найменша частка школярів (13,7%) мали сумніви в оцінці його визначення. Отримані показники загалом свідчать про вплив сучасних умов життя на економічну обізнаність старшокласників. З огляду на те, що термін “дивіденд” є широко вживаним не лише у соціально-економічній літературі, а й у повсякденному слововжитку, більшість старшокласників (60,4%) правильно зорієнтувалися у своїх відповідях, хоча майже третина опитаних (32,0%) вагалася щодо оцінки. Деяко по-іншому виглядають відповіді учнів на запитання про зміст поняття “державний бюджет”: лише половина з них (50,4%) дали слушну відповідь, 25,4% — помилкову і 24,2% вагалася з відповіддю. Ускладнення виникли з визначенням таких економічних понять, як “рентабельність підприємства” та “собівартість продукції”: перше поняття правильно визначили лише 38,4% опитаних, друге — 32,0%. Це можна пояснити тим, що дані терміни є спеціалізованими і вживаються переважно у фахових колах, тому без спеціальних знань учням важко зрозуміти їхній зміст. До того ж засвоєння школярами економічних знань часто має формальний характер. Інформацію економічного плану вони механічно запам'ятовують, але не завжди осмислюють.

Загалом усереднені результати свідчать, що більша частина респондентів (51,7%) орієнтуються в економічних термінах і на запитання-тести відповіли слушно, хоча чимало (19,2%) й тих, хто дав неправильні відповіді, а також вагався (29,1%).

Спостерігається певне зростання рівня економічних знань школярів із віком. Так, частки правильних відповідей становили 45,6% серед учнів 9-х класів, 53,6% — 10-х і 56,0% — 11-х класів, а вагалася, відповідно, 36,8% учнів 9-х класів, 25,5% — 10-х і 24,8% — 11-х класів². Зокрема, згідно з відповідями на запитання-тест про держбюджет, виявилось, що учні 11-х класів краще орієнтуються у цьому понятті, ніж учні 9-х та 10-х (58,4% проти 44,9 та 48% відповідно) класів³. Показовими є й відповіді на запитання-тест про дивіденди. Тут спостерігається значне підвищення рівня економічної обізна-

¹ Статистична похибка становить 3% [1, с. 181]; “гніздом” слугував учнівський клас державної середньої загальноосвітньої школи.

² Розбіжності між 9 і 10–11 класами значимі на рівні 0,05.

³ Розбіжності між 11 і 9–10 класами значимі на рівні 0,05.

ності залежно від розподілу за роком навчання: 9-й клас — 49,3%, 10-й — 64,1% і 11-й — 67,8%¹.

Досліджуючи відповіді старшокласників на запитання-тест про дохід підприємства, ми з'ясували, що найкращі показники мають учні 10-х класів (81,6%), тоді як і дев'ятикласники (71,9%), і одинадцятикласники (77,4%) показали порівняно нижчі результати². І саме серед учнів 10-х класів виявилось найменше тих, хто вагається з цього приводу (9,5%). Така різниця у відповідях може бути зумовлена тим фактом, що основи економіки, як обов'язкову дисципліну, викладають саме в 10-му класі, що позначається на рівні теоретичних економічних знань старшокласників. Загалом же наведені дані вказують на вплив року навчання на формування у старшокласників необхідного в майбутньому обсягу економічних знань.

Характеризуючи зв'язок успішності учнів із рівнем економічних знань, констатуємо, що, як слід було очікувати, вищий загальний рівень успішності свідчить про кращу зорієнтованість в економічних поняттях (табл. 1).

Таблиця 1

**Економічна обізнаність старшокласників
залежно від їхньої успішності, %**

Групи за успішністю*	Правильна відповідь	Неправильна відповідь	Вагання щодо оцінки
10–12 балів	60,6	17,0	22,4
7–9 балів	50,8	19,7	29,5
1–6 балів	39,6	24,2	36,2

* Розподіл за групами ґрунтований на відповідях на запитання про оцінки, які переважували впродовж останньої чверті.

Одним із чинників, що впливають на рівень економічної обізнаності учнів старших класів, є статус батьків. У своєму дослідженні ми спробували встановити зв'язок між цими змінними. Доволі високий показник рівня економічної обізнаності у школярів, батьки яких є приватними підприємцями (56,5% правильних відповідей). У даному разі високий рівень обізнаності дітей, очевидно, зумовлений не лише економічною компетентністю батьків, а й стилем життя цих родин, життєвими цінностями, серед яких провідні місця посідають власність, гроші, прибуток тощо. Так само чимало правильних відповідей дають діти службовців (56,1%), що свідчить про ймовірну залежність і від рівня освіти, і від матеріального становища батьків. Заслужують на увагу показники відповідей старшокласників з родин інтелігенції, яка є творчим ядром “освіченої верстви” суспільства. 53,4% правильних відповідей дають підстави припустити вплив не лише знань, а й підприємницької активності та ініціативності батьків на соціально-економічну обізнаність їхніх дітей. Цікавим є той факт, що більше половини дітей без-

¹ Розбіжності між 9 і 10–11 класами значимі на рівні 0,01.

² Розбіжності значимі на рівні 0,05.

робітних (52,1%) також виявилися компетентними в економічних поняттях. На нашу думку, це пояснюється тим, що серед безробітних є особи з високим рівнем освіченості та культури, хоча на даний момент вони не знаходять належного місця в соціальній структурі суспільства, а також тим, що проблеми економіки постійно обговорюються у родинному колі, що також позитивно впливає на рівень економічних знань старшокласників. Не набагато нижчі показники в учнів, які є вихідцями з родин сільгосппрацівників (51,2%) і робітників (48,0%).

Важливою складовою економічної свідомості учнів старших класів є зорієнтованість у виборі майбутньої професійної діяльності. Зокрема, учням було поставлено таке запитання: “В якій сфері ти хотів би працювати у майбутньому?”. Ми проранжували дані проведеного дослідження, щоб визначити пріоритетність сфер професійної діяльності для старшокласників і порівняти професійні плани школярів із рівнем економічних знань. Результати свідчать, що більшу кількість правильних відповідей на запитання-тести з питань економіки отримано від тих, хто прагне працювати в таких царинах, як ЗМІ (60,0%), підприємництво (58,5%), фінанси (57,0%), мистецтво (53,4%), юридичні служби (51,4%). Деяко нижчі показники зафіксовано у відповідях респондентів, котрі зорієнтовані на такі сфери діяльності, як армія (49,1%), охорона здоров'я (49,0%), послуги (48,7%), транспорт (47,0%). Однак вибір майбутньої професії, як показало дослідження, істотного впливу на рівень економічних знань учнів не має.

Що стосується впливу на рівень економічних знань учнів старших класів змісту предметів, які викладаються у школі, то можна було очікувати, що обізнанішими в економічних справах будуть старшокласники, яким викладають основи економіки, підприємництва тощо. Насправді ж виявилось, що більше правильних відповідей (62,3% від даної групи) та найменше неправильних (16,2%) дали ті, хто, за їхніми свідченнями, з жодного предмета не дізнаються про економічні та господарські справи. Це підтверджує необхідність удосконалення змісту та методики викладання економічних дисциплін у системі середніх закладів освіти з метою підвищення рівня адаптації школярів до умов ринкових відносин.

Старшокласникам було запропоновано також висловити свою думку щодо сприйняття сучасного способу життя за умов соціально-економічних трансформацій, утвердження приватної власності та ринкових відносин. Виявилось, що 40,3% респондентів позитивно сприймають реалії сучасного українського суспільства і прагнуть зайняти в ньому гідне місце. При цьому 29,8% школярів не змогли визначитися у своїх відповідях, що означає або байдуже ставлення (“мені байдуже”), або стан непевності стосовно своїх планів на майбутнє. Порівнюючи відповіді на запитання-тести із ставленням старшокласників до сучасних умов життя, ми з'ясували, що з тих, хто позитивно ставиться до них, правильно відповіли 57,3%; з тих, хто вагався з відповіддю, — 42,7%. Звідси можна зробити припущення, що ставлення респондентів до сучасних суспільних реалій впливає й на ставлення до економічних знань, а отже на рівень їхньої економічної обізнаності.

Щоб дізнатися про вплив соціального оточення на економічну компетентність старшокласників, їм було поставлено запитання: “Хто з переліче-

них нижче осіб частіше за інших розмовляє з тобою на господарські теми та дає поради на майбутнє?” За мірою значущості ці “джерела” інформації розподілилися так: батьки — 85,7%, вчителі — 21,0%, родичі — 20,6%, друзі поза школою — 15,4%, дорослі знайомі — 12,2%; лише незначна частка учнів (2,7%), як виявилось, спілкуються з цієї теми з однокласниками. Отже, сім’я є той соціальний інститут, що має на старшокласника першорядний вплив у формуванні їхніх поглядів щодо майбутнього та прийнятті господарських рішень. Натомість учителі не мають такого авторитетного впливу. Але з аналізу правильних відповідей респондентів на запитання-тести у зіставленні із зовнішнім впливом виявилось, що з боку друзів в усіх групах, виокремлених за джерелами впливу, частка правильних відповідей становить приблизно половину — від 53,3% (коли йдеться про спілкування з друзями поза школою) до 51,1% (коли інформацію черпають від учителів). Отже, у створенні ефективної моделі формування економічної свідомості молодого покоління поряд із системою освіти слід також враховувати комунікативний ефект взаємодій із найближчим оточенням.

Дослідження не виявило істотного впливу гендерного чинника на економічні знання школярів (частка правильних відповідей серед юнаків — 52,4%, серед дівчат — 51,2%). Цей факт не відповідає результатам досліджень зарубіжних учених (А.Фенем та А.Клеа), згідно з якими хлопці краще орієнтуються в певних економічних поняттях, ніж дівчата [див.: 2].

Рівень економічної обізнаності не залежить від поселенського чинника, який звичайно впливає на умови життя та сприйняття економічних реалій (табл. 2).

Таблиця 2

Залежність економічної обізнаності старшокласників від типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	Правильна відповідь	Неправильна відповідь	Вагання в оцінці
Обласний центр	49,2	27,1	23,7
Районний центр, СМТ	48,0	19,8	32,2
Село	46,3	19,5	34,2

Результати аналізу виявили: 1) залежність рівня економічної обізнаності старшокласників від віку, успішності, ставлення до сучасного життя за умов приватної власності; 2) відсутність істотного впливу на багаж економічних знань учнів 9–11-х класів таких чинників, як соціальне середовище, територіальний розподіл та стать. Слід також підкреслити незначний вплив на рівень економічних знань школи (йдеться про зміст шкільних предметів та авторитет учителів). Слід визнати відірваність предмета “Основи економіки” від життєвих реалій і безсистемність економічної шкільної освіти, її неузгодженість з інформацією з інших джерел.

Література

1. *Паніотто В. І., Максименко В.С., Харченко Н.М.* Статистичний аналіз соціологічних даних. — К., 2004.
2. *Щедрина Е.* Исследование экономических представлений у детей // Вопросы психологии. — 1991. — № 2. — С. 157–164.